

Les migracions medievals als Països Catalans

Tot i que l'època medieval es caracteritza generalment per ser un temps d'immobilitat humana, a poc que analitzem aquest període es detecta un escenari força més complex pel que fa a migracions. Des de la lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus fins a la reconquesta de les terres de Mallorca i el País Valencià.

Sembla una opinió considerablement estesa entre la gent el que l'època medieval va ser un temps d'immobilitats humanes, en què, per regla general, les persones no viatjaven, no sortien del llogaret o poble on hi havien nascut i vivien durant tota la seua vida, sense més horitzó que el de les muntanyes que envoltaven les seues cases i camps. La idea d'un camperolat en la societat, unit a la terra que conreava fins i tot de vegades de manera més que voluntària –pensem en les remences–, ha fet considerable fortuna en els imaginaris col·lectius de la nostra societat actual.

Açò en part és cert perquè, com és natural, podríem assenyalar multitud de casos de famílies que es mogueren en la seua vida quotidiana, a tot estirar, en un àmbit geogràfic d'uns pocs quilòmetres al voltant de la seua casa. A poc, però, que comencem a fixar-nos en el detall de la realitat social anirem detectant un escenari força més complex, variat i, sens dubte, més mòbil. Pensem, per exemple, en la diversitat de grups socials que configuraven l'univers de la societat medieval, cas de les comunitats jueves pressionades periòdicament ací i allà i obligades a marxar a altra ciutat o regne; pensem també en el cas de certs oficis per natura i necessitat viatgers: mercaders, pastors, traginants, mariners o almogàvers llogats per a la guerra a la millor oferta; i, evidentment, els grans moviments de població dels temps medievals producte de les conquestes i expansions dels regnes, dels quals ens és el

més proper el cas de la península Ibèrica. La secular lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus va ser, des del segle X, motiu de migracions nord-sud en l'àmbit de les diverses monarquies, des de Portugal fins a Catalunya passant per Lleó, Castella i l'Aragó.

Tot i això, cal fer-ne algunes matisacions complementàries. L'època medieval és molt extensa cronològicament i no és el mateix l'alta edat mitjana, entre els segles V a X, que la baixa edat mitjana, del segle XI al XV. Les realitats de les migracions medievals foren diverses, plurals, tant a Europa com a la península Ibèrica estricta. En els segles més antics podem recordar el pas i assentament puntual al territori de la Tarraconense en temps tardoromans, segles IV al VI, de reduïts contingents dels pobles germànics que es traslladaven arreu de l'antic Imperi Romà.

En la mateixa direcció, si bé amb evidents diferències socials, caldria considerar l'arribada dels musulmans a partir del 711 a la península Ibèrica, els quals també s'assentaren políticament des d'Oriola fins a Narbona. Aquesta conquesta islàmica va provocar unes migracions cap al nord que, per ser tan antigues, ens són mal conegudes a nivell concret sobre quins grups humans s'instal·laren a les nostres terres així com el volum quantitatiu que representaven. Es parla de grups clànics musulmans d'origen oriental, d'Egipte, Síria, Palestina i la mateixa Aràbia, però també s'ha documentat amb força els darrers anys la importantíssima participació en aquella

La secular lluita dels regnes feudals contra Al-Andalus va ser des del segle X motiu de migracions entre el nord i el sud. En la imatge de dalt, els cavallers àrabs es preparen armes i cavalls per a conquerir la península.

INFORMACIÓN Y REVISTAS

migració de grups berbers procedents del Magrib i que serien els que deixaren una petjada més definitiva en la construcció social del món andalusí a les nostres terres.

De fet, l'impacte de l'emigració islàmica altmedieval, entre els segles VIII i X, s'estengué de forma diferent entre unes zones i altres. El País Valencià, les Illes i bona part de la Catalunya Nova no sols foren l'escenari d'una migració humana que canvià la cultura, la religió, la llengua i les relacions socials, sinó d'una veritable reconstrucció del territori, del paisatge i de la societat producte d'aquesta arribada de grups humans diversos —orientals i berbers— però units per la religió islàmica. En canvi va ser diferent l'impacte d'aquesta migració sobre les terres de la Catalunya Vella, sobre el conjunt de les valls pirinenques.

Si bé durant algunes dècades s'hi instal·laren grups musulmans fins i tot a la mateixa Barcelona, el seu pas presencial fou més efímer i a finals del segle VIII es dibuixava un país incipientment feudal contraposat a les terres andalusines de més al sud del riu Llobregat.

Fins i tot no hauríem d'oblidar que aquesta conquesta i migració islàmica del set-cents va provocar una parcial migració de població cristianitzada, de cultura llatina, cap a les terres del nord del Pirineu. Són els *hispani* que la documentació altmedieval de les terres occitanes identifica puntualment ací i allà, tot i que és molt aventurat calcular-ne el pes demogràfic.

Més conegut i proper ens resulta el procés d'emigració i colonització en direcció oposada, cap al sud, que va encaixar-se als petits comtats catalans del Pi-

rineu i Prepirineu a partir del segle X aproximadament. És allò que la història tradicional va anomenar la "reconquesta" i el "repoblament", i que avui dia els historiadors preferim qualificar d'expansió territorial de la societat feudal i de colonització del territori andalusí. Un moviment que va esdevenir de llarga durada, que vertebrà bona part de la història de Catalunya del segle X al segle XIII i que va provocar notables i fonamentals moviments de població catalana cap a les terres situades més al sud, primer la Catalunya Nova i després Mallorca i el País Valencià.

Així doncs, podria parlar-se d'un primer període, entre el segle X i l'XI, en què, simultàniament a la construcció de la monarquia feudal dels comtes de Barcelona, va donar-se un moviment d'emigració de petits grups de camperols so-

EDICIONES PRIMERA PLANA

Imatge representant la conquesta de Mallorca pel rei Jaume I, fet que va propiciar, junt amb la conquesta de València, una de les més importants migracions de l'època medieval.

bre les terres de la Plana de Vic, el Berguedà i, amb el pas al segle XI, fins als límits del Penedès i l'Anoia. Aquelles emigracions, especialment les més antigues, tingueren un component notable d'iniciativa camperola; de grups familiars extensos que s'instal·laren més o menys lliurement sobre espais de bosc i zones no cultivades durant els darrers segles. Ells foren els fundadors dels primers assentaments cristians medievals en aquell territori de frontera enfront dels musulmans de les taifes de Lleida i Tortosa, tot i que en acabar el segle XI la majoria d'aquells primers colons que havien buscat un espai de major llibertat a la frontera, caigueren sota el poder feudal dels nobles i castlans en plena revolta per estendre's les senyories feudals.

Un segon gran moment migratori cap al sud va tindre lloc en les dècades centrals del segle XII, arran de la conquesta de Tortosa (1148) i Lleida (1149) pel comte-rei Ramon Berenguer IV. Aquest va estendre enormement el territori sobre allò que començà a ser conegut com la Catalunya Nova, però, a diferència de l'etapa anterior, ara el protagonisme del control i ocupació de les terres el tingué el monarca i la noblesa, i va ser ells els que disposaren sobre si expulsaven o no els musulmans que hi vivien fins aquell moment. Així doncs, la conquesta de les

Els repobladors de Mallorca i València foren, en molts casos, membres fadrísters de les famílies camperoles, aquells que amb la consolidació del sistema de l'hereu, trobaren un futur en el seu establiment a les terres del sud

terres catalanes del sud va provocar un doble moviment d'emigració: dels sarraïns expulsats a la força cap a les terres valencianes, i de colons cristians atrets per la promesa dels repartiments de terres que començaren a fer-se per a poblar el territori, posar-ho en producció i, al mateix temps, permetre'n la defensa militar. D'altra banda, va ser ara quan es varen conquistar i repoblar dues grans ciutats d'origen islàmic, per la qual cosa podem parlar d'una emigració parcialment diferent: grups camperols preferentment cap a les zones rurals, mentre que Tortosa i Lleida atreïen un univers més complex: evidentment pagesos, però també artesans, mercaders, clergues, jueus i, és clar, alguns nobles.

El tercer gran període de les migracions baixmedievales tingué lloc durant el segle XIII, arran de les conquestes de Mallorca i València pel rei Jaume I. Es tracta d'un moviment colonitzador més semblant al de la Catalunya Nova i que ens és més conegut tant per l'augment de la documentació com perquè anaren creant-se noves institucions, com ara els municipis.

Així, entre els llibres del repartiment de Mallorca i València, les cartes de poblament, els pergamins de les institucions eclesiàstiques i la burocràcia reial i municipal, especialment per a Mallorca, ens podem fer una idea més clara de qui i com va emigrar durant aquell segle des de Catalunya fins als nous regnes creats pel monarca.

Com en el cas de Tortosa i Lleida, primer de tot varen donar-se expulsions i emigracions forçades d'una part considerable de la població islàmica, fet més marcat en el cas de les Illes; en segon terme, grups familiars camperols vers les àrees rurals, que s'assentaven tant sobre zones de senyoria com de reialenc; en tercer terme, una veritable diversitat de persones cap als nuclis urbans: sectors mercantils, artesanals, eclesiàstics, jueus...

L'estudi sobre el cas valencià dut a terme durant els darrers anys ens ha permès respondre alguns interrogants sobre qui eren i d'on venien aquells immigrants els quals hem batejat com "els fundadors del regne". Es pot constatar que, en línies generals, va ser una emi-

A l'esquerra, els sectors més actius dels entorns urbans emprarien més fàcilment el viatge cap al sud. A la dreta, Jaume I preparant la conquesta de València, on es van instal·lar els immigrants batejats com a "fundadors del regne".

gració en etapes distintes; primer els homes que participaren en la guerra de conquesta i que reberen donacions de cases i terres, de tal manera que són veïns de les ciutats, membres de les seues milícies urbanes, o veïns de les senyories feudals, obligats a vindre a la guerra contra els musulmans per la seua submissió feudal al seu senyor. Malgrat el patrimoni rebut, només una part d'ells decidiren quedar-se a provar fortuna encetant una nova vida al País Valencià mentre que altra part es desferen dels béns rebuts, els vengueren i se'n tornaren a sa casa.

A poc a poc, però, a mesura que s'anaren produint expulsions de comunitats islàmiques, tant els oficials reials com els nobles encetaren una política de colonització de les viles reials i de les senyories de tal manera que convocaven els petits grups familiars marcadament camperols que començaven a arribar al país al ressò de les notícies sobre repartiments molt favorables de terres. Els poderosos publicaren cartes de poblament i pactaren amb els primers colons les condicions d'explotació de la terra i de pagament d'impostos. Lentes però sense pausa, les noves sobre la instal·lació dels primers emigrants tornaren als seus pobles d'origen i més famílies s'animaren a emprendre un llarg viatge no exempt de riscos.

L'estudi sobre la colonització del País Valencià ens assenyalava que el gruix dels immigrants procedia de les comarques centrals de Catalunya, l'espai entre el Barcelonès i el Solsonès, si bé en les viles valencianes més grans és molt característic trobar-te colons que procedien de totes les comarques catalanes. Amb tot no és casualitat que la zona tortosina no fóra la que aportara més immigrants malgrat el seu veïnatge; la raó es troba en la recent colonització de tot el Baix Ebre: els néts dels repobladors de Tortosa foren els primers repobladors de València. D'altra banda, en el terç septentrional del País Valencià va donar-se un repoblament més clar de colons procedents de la Catalunya occidental, d'alguna manera més homogeni que no a altres comarques valencianes on els colons arribaren d'arreu i, evidentment també, de terres aragoneses i occitanes a més de grups més reduïts de navarresos i castellans, especialment a les comarques més meridionals del Segura.

Quant a l'origen social d'aquells colons, ja n'hem comentat el pes molt majoritari dels camperols, si bé tot indica que no es tracta d'una emigració indiscriminada. Els repobladors foren, en molts casos, membres fadrísters de les famílies camperoles, aquells que amb la consolidació del sistema de l'hereu, trobaren un futur en el seu establiment a

Mallorca i València. També es detecta un component de sectors més conflictius, més en els marges de la societat catalana del moment, de tal manera que aquest tipus de personatges trobaven en una societat de frontera, encara en procés de consolidació, uns espais més oberts d'actuació durant el segle XIII. Aquells caps de família camperols més assentats a la seua terra i en àrees de no excessiva duresa feudal, no trobarien raons per a emigrar, la qual cosa no obsta perquè, simultàniament, foren els individus més emprenedors, els més actius, especialment en els entorns urbans, els que decidiren provar el viatge per a fer fortuna al sud.

Una darrera consideració és que l'emigració del segle XIII va tenir una durada llarga i, encara durant les primeres dècades dels tres-cents continuaren arribant nous colons si bé en condicions d'accés a la terra més dures. A partir d'aquells anys va acabar parant-se aquesta emigració de llarga distància si bé tot el país va viure encara un darrer moviment d'emigració de tipus rural cap als nuclis urbans durant les darreries del segle XIV i principis del segle XV arran dels greus problemes econòmics i socials que coneixem habitualment com la crisi del segle XIV.

Enric Guinot